

بررسی شاخص‌های مدیریت اسلامی در مدیریت شهری (مطالعه موردی شهر آمل)

زهره بلوری^۱، سمانه کیومرث^۲

^۱ دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

^۲ دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

نویسنده مسئول:

سمانه کیومرث

چکیده

اصول مدیریت از مسائل مهم در موفقیت و کارآمدی هر سازمانی به حساب می‌آیند. مکاتب مختلف مدیریتی هر کدام دیدگاه‌های خود را نسبت به آن ارائه کرده و دیگران را نسبت به اجرای دقیق آن‌ها توصیه نموده‌اند. از سوی دیگر مدیریت در نظام‌های مختلف جهان همیشه بر مبنای مکتب استوار بوده است و اسلام نیز به‌عنوان یک نظام جامع و کامل زندگی به دیگر ابعاد حیات بشری از جمله، مسائل اخلاقی، اجتماعی، سیاسی، فقهی، فرهنگی و ... پرداخته است. یکی از شاخص‌های هویت‌دهنده به شهر ایرانی-اسلامی، نیز چگونگی مدیریت آن است که بزرگ‌ترین سرمایه شهر یعنی سرمایه انسانی را راهبری کند. بر این مبنای، هدف این پژوهش بررسی و اولویت‌بندی شاخص‌های مدیریت اسلامی در مدیریت شهری در شهر آمل هست که با استناد به متون و منابع اسلامی قواعد، اصول و معیارهایی را که اسلام برای مدیریت اسلامی است. این پژوهش از حیث ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. و به‌منظور اولویت‌بندی از دو تکنیک شامل اولویت‌بندی موارد و فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی استفاده شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات شامل مطالعات اسنادی و پیمایشی از طریق توزیع پرسشنامه و مصاحبه با کارشناسان و مدیران شهرداری هست. در یک ارزیابی کلی از الگوی به‌دست‌آمده از این دو روش مقیاس‌های برنامه‌ریزی، عبرت‌آموزی، آموزش و شجاعت از دیدگاه جامعه آماری مدیران شهرداری آمل در اولویت مشترک قرار دارد. بر اساس مؤلفه‌های انتخابی مدیران شهری، شهر آمل و همچنین با توجه به اهمیت هر یک از این مؤلفه‌ها در عرصه مدیریت شهری رویکردهای هر مؤلفه ارائه گردید.

کلمات کلیدی: مدیریت، مدیریت اسلامی، برنامه‌ریزی، شهر آمل.

مقدمه

در جهان معاصر «سازمان‌ها» رکن اصلی جوامع بشری هستند. شرایط مختلف زمانی و مکانی نیازهای گوناگون انسان‌ها باعث ظهور و گسترش روزافزون سازمان‌ها و مؤسسات مختلف شده‌اند. سازمان‌ها هنگامی می‌توانند در انجام مأموریت‌ها و رسیدن به اهداف خود موفق شوند که از مدیریتی توانمند و کارآمد برخوردار باشند؛ مدیران نقش بسیار مهمی را در رشد و بالندگی و پیشرفت هر سازمان بر عهده‌دارند. اصولاً مدیریت در نظام‌های مختلف جهان همیشه بر مبنای مکتب استوار بوده است؛ به طوری که ورود مفاهیمی همچون خدا، مذهب، معنویت و غیره که موضوعاتی خصوصی قلمداد می‌شدند، وارد تحقیقات علمی و مباحث دانشگاهی در حوزه علوم انسانی شده‌اند. به‌ویژه تعداد تحقیقات با چنین موضوعاتی در پژوهش‌های روانشناسی و مدیریت به سرعت در حال افزایش است (فرهنگی، ۱۳۸۸: ۳۸). که همه حکایت از ظهور پارادایم جدیدی دارند. به عقیده بسیاری از محققان، این پارادایم جدید محیط کار، که برگرفته از فیزیک کوانتوم، علوم سایبرنتیک، نظریه آشوب، علوم شناختی، مذاهب و آیین‌های شرقی و غربی می‌باشد و در واقع عکس‌العملی به پارادایم خشک و مکانیسمی مدرن است؛ پارادایم مدیریت هست (فرهنگی، ۱۳۸۵: ۷).

در نظر برخی، نسبت دین و علم، تباین است و هر یک، ساحت‌های خود را دارند (لطیفی، ۱۳۹۰: ۲۶). در صورتی که در منابع دینی نیز برای اهمیت مدیریت و مدیران شایسته، مطالب بسیاری را می‌توان یافت (نجات‌بخش و شهربازی، ۱۳۸۸: ۷۴) به طوری که مدیریت بر مبنای ارزش‌های الهی اسلام، زمینه‌های تعالی انسان را فراهم می‌آورد. بر این اساس می‌توان گفت که یکی از شاخص‌های هویت‌دهنده به شهر ایرانی-اسلامی، نیز موضوع مدیریت آن است. شهر ایرانی-اسلامی، نیاز به مدیریت دارد. مدیریتی که بزرگ‌ترین سرمایه شهر یعنی سرمایه انسانی را راهبری کند (Mohamadi, 1971: 14; Canter, 2010).

در بررسی تاریخ گذشته درمی‌یابیم که موضوع «مدیریت» همواره مورد توجه و اهتمام ویژه عالمان و انبیاء دین بوده است. مدیریت شهرهای اسلامی به عنوان محل زیست انسان‌های مسلمان، همیشه از زاویای مختلف معنایی و متقابلاً کالبدی تأثیر فراوانی بر ساختار شهر اسلامی داشته است. به‌ویژه با شکل‌گیری شوراهای اسلامی در کشور نقش مدیریت شهری در اداره شهرها بر اساس اصول اسلامی پررنگ‌تر می‌گردد (Kalvani et al, 2014). با توجه به مطالب فوق هدف مقاله حاضر بررسی و اولویت‌بندی شاخص‌های مدیریت اسلامی در مدیریت شهری شهر آمل هست.

پیشینه تحقیق

برخی از آثار و پژوهش‌هایی که در سال‌های اخیر درباره جایگاه و نقش مدیریت اسلامی در سازمان‌ها و حوزه‌های مختلف صورت گرفته است، در جدول شماره ۱ به صورت خلاصه ذکر شده است:

جدول شماره ۱ - مطالعات مربوط به نقش مدیریت شهری اسلامی

نویسندگان	سال	عنوان	روش	نتیجه
لطفی و همکاران	۱۳۸۸	مدیریت شهری و جایگاه آن در ارتقاء حقوق شهروندان	توصیفی	اتخاذ رویکرد شهروندمداری و ایجاد فضای گفتگو میان شهروندان و مدیران شهری، اصلاح نظام اداری و حاکمیت قانون، مسئولیت‌پذیری در قبال شهروندان، کار آبی و اثربخشی، شفافیت و پاسخگویی در جهت ارتقاء حقوق شهروندان؛
آرزو نیک برد	۱۳۹۲	بررسی تطبیقی نظارت و کنترل در مدیریت شهری از دیدگاه مدیریت اسلامی و مدیریت متعارف	توصیفی تحلیلی	با توجه به پیچیدگی و گستردگی فعالیت‌ها و وظایف شهرداری تهران با کاربرد راهبردهایی همچون نظارت مستمر عینی، مشارکت مؤثر شهروندان، می‌توان زمینه و بسترساز فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر، ارائه گزارش‌ها شفاف به شهروندان شد.
رحمانی همکاران	۱۳۹۳	تبیین مفهوم مشارکت شهروندی در مدیریت شهری از علامه طباطبایی	تحلیلی	مشارکت شهروندان در مدیریت شهری امری اجتناب‌ناپذیر است و مدیر شهر نمی‌تواند بدون مشورت گرفتن از گروه‌های ذینفع و صاحب نفوذ که اصلی‌ترین آن‌ها مردم و شهروندان است اقدام به تصمیم‌گیری، قانون‌گذاری و اجرا کند و حتی خود بر کار خودش نظارت داشته باشد.
بمانیان	۱۳۹۳	معنا و مفهوم شناسی شهر ایرانی - اسلامی؛ مبانی نظری و مصادق‌ها	فرا تحلیل	زمانی می‌توان در شهر ایرانی - اسلامی صفت اسلامی را به شهر اطلاق نمود که شهر بر اساس تعالیم اسلامی به وجود آمده و در مدیریت شهر ایرانی - اسلامی موضوع اصلی حفظ شأن و مرتبه انسان‌ها در سازمان و جامعه و به دنبال آن تعالی انسان‌ها و رشد آن‌ها در مسیر الهی است.
پژواک	۱۳۹۵	بررسی مفهوم مدیریت شهری در شهر اسلامی از دیدگاه متون و روایات دینی با رویکرد فراترکیب	توصیفی تحلیلی	واکاوی ابعاد نظری و مفهومی مدیریتی در شهرهای اسلامی با تأکید بر شهرهای شیعی و ویژگی‌های نظری و اصول عملی آن؛
هاشمی طغزالجزیدی و همکاران	۱۳۹۶	بازشناسی الگوی مدیریت شهری در تطابق با اصول اسلامی	تحلیلی - تفسیری	اشاره به نوعی نگرش معنوی به مفهوم مدیر و مدیریت شهری؛

منبع: مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۶

با بررسی مطالعات انجام‌شده به نظر می‌آید خوشبختانه به مقوله ویژگی و مدیریت اسلامی به اندازه کافی توجه شده است اما در مورد جایگاه مدیریت اسلامی در مدیریت شهری (حتی شهرداری‌ها و شوراهای که مدعی اجرای آن هستند) لاقلاً توسط نویسندگان پژوهشی مشاهده نشده است. همان‌طور که اشاره شد، یکی از مهم‌ترین کمبودها و نواقص موجود در این بخش، فقدان مطالعات منسجم هست (به‌ویژه ضعف مطالعاتی در شناخت و توسعه مدیریت اسلامی به‌عنوان یک متغیر بومی در مدیریت شهری). بنابراین در این مقاله جهت جلوگیری از پراکندگی در موضوع، برای بررسی جایگاه مدیریت اسلامی، ساخت و روان‌سنجی مقیاس مدیریت اسلامی مساح و همکاران (۱۳۹۰) که چهارده مقیاس را دربر می‌گیرد که به توضیح هر یک در ادامه پرداخته می‌شود:

- ۱) **سعه صدر؛** امیر مؤمنان علی(ع) چه زیبا در این باره می‌فرماید: «وسیله و ابزار ریاست و مدیریت، سعه صدر است^۱». لازمه چنین صفتی در نفس، قدرت روحی است که گسترش ظرفیت روحی را به همراه دارد و فرد می‌تواند بسیاری از ناملایمات را تحمل کند(وائقی، ۱۳۸۰)
- ۲) **آموزش؛** امام علی(ع) بیان ضرورت آموزش برای عمال و کارکنان پرداخته‌اند. می‌فرمایند کسی که بدون آگاهی به عمل می‌پردازد همچون کسی است که از بیراهه می‌رود و چنین شخصی هرچه جلوتر می‌رود از سر منزل مقصود خویش بیشتر فاصله می‌گیرد اما کسی که از روی آگاهی عمل می‌کند همچون رهروی است که در جاده واضح قدم برمی‌دارد^۲.
- ۳) **برنامه‌ریزی؛** پویایی محیط و وجود تلاطم در آن، و عدم اطمینان ناشی از تغییرات محیطی بر ضرورت انکارناپذیر برنامه‌ریزی می‌افزاید. خداوند متعال نیز هیچ موجودی را بدون داشتن هدف و برنامه خلق نکرد و برای همه موجودات هم‌جهت زندگی برنامه دارد امام علی(ع) در جای دیگر فرمود «بقای مناصب و دولت‌ها (به‌واسطه‌ی) برنامه‌ریزی(چاره‌اندیشی در امور است)^۳»
- ۴) **عاقبت‌اندیشی؛** بدین معنا که اخذ تصمیم بدون اندیشه در سرانجام آن نمی‌تواند به‌صورت یک تصمیم خوب، بخردانه و مؤثر باشد. خداوند متعال، پس از آن که قضیه‌ی قوم ثمود و سرنوشت شوم آنان را بیان می‌کند، در آخر کار می‌فرماید: «یعنی همه‌ی بدبختی‌هایی که این قوم بدان دچار گشتند، به خاطر آن بود که عاقبت‌اندیش نبودند و از سرانجام عمل خویش بیمناک نگشتند^۴».
- ۵) **توجه به زیردستان؛** حضرت علی(ع) در یکی از سخنان گهربار خود در این خصوص می‌فرماید: «کسی که نسبت به زیردستانش نرمش نداشته باشد به خواسته‌اش نمی‌رسد^۵».
- ۶) **مشورت؛** خداوند در قرآن مجید خطاب به پیغمبر به‌عنوان اینکه زمام حکومت را در دست دارد، می‌فرماید: "در کارها، با آنان مشورت کن اما هنگامی که تصمیم گرفتی، قاطع باش بر خدا توکل کن^۶".
- ۷) **هماهنگ‌سازی اهداف؛** به علت حضور آرا و نظرات مختلف در سازمان، پیوسته باید به هماهنگی بین افراد در مدیریت بسیار مورد تأکید است. در قرآن آمده است «خداوند کسانی را دوست دارد که در راه او صف بسته، پیکار می‌کنند، چنانکه گویی بنیانی از آهن به پا شده است^۷».
- ۸) **گذشت از خطای دیگران؛** اگر مدیر از خطای دیگران گذشت نکند در مدیریت خود شکست می‌خورد بدیهی است گذشت نامحدود و اغماض از هر جرم و خیانتی، موردنظر نیست بلکه در حدود امکانات و مواردی است که چندان ضرری به کار نمی‌زند. امام صادق(ع) در تعریف عفو می‌فرماید: معنی عفو آن است که هرگاه از کسی جرمی و تقصیری نسبت به تو واقع شود، پی او نروی و به او اظهار نکنی و از ظاهر و باطن فراموش کنی و احسان را به او زیاده‌تر از پیش کنی.
- ۹) **توجه به تفاوت فردی؛** بدیهی است که یکی از عوامل دستیابی یا عملکرد بهتر یک سازمان برقراری تعادل و توازن است، بدین جهت است که مردم در روایات مانند دانه‌های تسبیح برابر شمرده شده‌اند(بهار نژاد و شمس‌الدینی مطلق، ۱۳۹۱). تفسیر مجمع‌البیان، در این باره می‌فرماید: «از جمله علل اختلافات میان افراد بشر، این است که آنان یکدیگر را برای تأمین نیازمندی‌های اجتماع به‌کارگیرند و از کار همدیگر بهره‌مند گردند تا از این راه، امور جهان تنظیم گردیده و اختلال حاصل نیاید».
- ۱۰) **شجاعت؛** از صفاتی است که در ایجاد قدرت شخصی رهبران دخالت دارد. شجاعت؛ همان‌طور که امیر المومنین در نامه به مالک اشتر می‌فرماید: «به اهل شجاعت بپیوند و آنان را به‌عنوان کارگزار انتخاب نما» (قوچانی، ۱۳۷۴، ۱۳۷).

^۱ «آله الریاسه سعه الصدر(حکمت ۱۷۶)».

^۲ «فان العامل بغير علم کالسائر علی غیر طریق فلا یزیده بعده عن الطريق الواضح الا بعدا من حاجته و العامل بالعلم کالسائر علی الطريق الواضح(خطبه ۱۵۴)

^۳

^۴ «امارات الدول انشاء الحیل (بحارالانوار - جلد ۷۱ - صفحه ۲۵)».

^۵ «ولایخاف عقبها».

^۶ «من لم یلن لمن دونه لم یئل حاجته» (عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ح ۹۰۰۶).

^۷ «وَسَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ (صف، ۱۵۹)».

^۸ «إِنَّ اللَّهَ يَجِبُ الْأَدِينَ يَفَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوعٌ (صف، ۴)».

۱۱) **تعاملات موفق؛** خداوند سبحان پیامبر اکرم (ص) را این گونه توصیف می‌کند که ایشان در هدایت و رهبری و اداره مردم از نرمی و ملایمت و مدارا برخوردار بوده است که توانسته به وسیله آن موانع و مشکلات عدیده جامعه را رفع و زمینه رشد و کمال را فراهم نماید. (مشتاق، ۱۳۸۵: ۲۷). امیر مؤمنان حضرت علی (ع) این نکته را چنین متذکر می‌شوند: «نرمش سختی‌ها را آسان و چاره‌های سخت را ساده می‌کند»^۸.

۱۲) **انگیزه آفرینی؛** خداوند به پیامبر اکرم صلی‌الله علیه و آله می‌فرماید: هرگاه مؤمنان نزد تو آمدند به ایشان سلام کن^۹. مدیران باید با برخوردی محبت‌آمیز، به کارکنان و مراجع شخصیت دهند تا موجب افزایش انگیزش و تکریم ارباب‌رجوع گردد.

۱۳) **عبرت‌آموزی؛** حضرت امیر (ع) در این خصوص می‌فرماید: آن کس که تجربه‌ها را حفظ کند و به موقع از آن‌ها استفاده نماید کارهایش به نتیجه می‌رسد. خداوند در قرآن می‌فرماید «در زمین سیر کنید تا عاقبت کسانی را که قبل از شما بوده‌اند ببینید»^{۱۰}.

۱۴) **عدم جزئی‌نگری؛** یکی از عوامل آسیب‌زا در موفقیت مدیران هست به طوری که اقدام به امور جزئی و غیرضروری پردازش کارهای مهم را به تعویق می‌اندازد بنابراین باید به امور مهم همت گمارد. امام علی (ع) در این زمینه می‌فرماید: «به دنبال کارهای مهم برو و از پرداختن و دل‌مشغولی به کارهای غیرضروری بپرهیز، زیرا با ترک کارهای غیر مهم زمینه رسیدگی به امور اساسی فراهم می‌آید».

ادبیات تحقیق

تعریف شهر

یان داگلاس معتقد است که «شهر محیطی است که از سیستم‌های اقتصادی به وجود آمده و به‌عنوان یک اکوسیستم انسانی دارای ساختارهای اجتماعی و فرهنگی است» (زیاری و دیگران، ۱۳۸۸: ۳۱). «ماهیت شهر حاصل برقراری رابطه‌ی ابزاری انسان با شهر است. در این ارتباط چنانچه انسان، شهر را کارآمد و مفید تشخیص دهد آن را به خویش نزدیک‌تر می‌کند. به عبارت دیگر، به آن تعلق خاطر می‌یابد و چنانچه آن را ناکارآمد و مضر بباید از آن دوری می‌جوید. که در هر دو حال، شهر صاحب جا و مکان در هستی می‌گردد و در نتیجه وجود می‌یابد، بر این اساس می‌توان اظهار نظر کرد عناصر شکل‌دهنده‌ی شهر است عبارت‌اند از:

- ❖ **محیط:** به‌عنوان عرصه‌ای که تمامی عناصر مادی و غیرمادی سازنده‌ی شهر را در برمی‌گیرد.
- ❖ **اقتصاد:** به‌عنوان عرصه‌ای که تمامی فعالیت‌های تولیدی انسان در هر عرصه و روابط مربوط به تبادل محصول تولید انسانی را در برمی‌گیرد.
- ❖ **مدیریت:** به‌عنوان عرصه‌ای بسیار ویژه که بر تمام مشبک فضایی روابط حاکم بر شهر تأثیرگذار است. خواه انسان در ارتباط با این عرصه بخشی از بدنه‌اش باشد یا بیرون از آن (جهان‌بین، ۱۳۸۷: ۲۰).

مدیریت شهری در نظام اسلامی

مدیریت شهری، یعنی کار کردن با اهداف خاص در شهر و با افراد و گروه‌های انسانی برای رسیدن به مقاصد عالی با عناصر برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، جهت‌دهی و هدایت نظری، عملی و با نظارت و انگیزش. در مدیریت شهری، مقوله‌های هدف، هدایت، توسعه، امنیت و آرامش، جایگاه خاصی می‌یابند و با ساختار مدیریت شهری درمی‌آمیزند. مدیریت شهری یک فرایند است که در مجموع به یک نظام تصمیم‌گیری منجر خواهد شد. میزان موفقیت و یا عدم موفقیت مدیریت شهری، بستگی به اقتدار و مشروعیت و ساختار حقوقی، اخلاقی، معنوی، ارزشی، اجتماعی و اقتصادی جامعه‌ای است که مدیریت خاص در آن اعمال می‌گردد. مدیریت شهری در نظام اسلامی، به لحاظ ساختار، شاکله و سمت‌وسوی، کلی با مدیریت شهری در نظام‌های سکولار و لیبرال تفاوت ماهوی و جوهری دارد. مدیریت شهری در نظام اسلامی کاملاً معطوف به ارزش‌ها، سنن الهی و اصولی متعالی است، که اگر این اصول و معیارها و مبانی مورد توجه و عمل کارگزاران قرار گیرد، جامعه از پرتو چنین مدیریتی به

^۸ «الرفق ییسر الصعاب و یسهل شدیدا لاسباب».

^۹ «وَ إِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ (انعام، ۵۴).

^{۱۰} «فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ... (غافر، ۸۲)».

معنویت، عدالت، رفاه، آسایش و اخلاق دست خواهد یافت. ساختار مدیریت شهری در نظام اسلامی دین‌محور و دین‌گراست (نویسی، ۱۳۹۱: ۶۷-۶۶).

معیارهای مدیریتی

انتخاب باهدف انتخاب فرد یا گروه دل‌خواه

در این نگرش سازمانی مدیریت شهری به سازمان‌های جانبی و فعالیت‌های آن‌ها تعمیم داده شود و مستقل و جدا از دیگر سازمان‌ها که برای حفظ منافع درون‌سازمانی به تقابل با آن‌ها برمی‌خیزد دیده نشود. مدیریت شهری باید بتواند پروژه‌های اجرایی از سوی هر سازمانی را به نفع شهروندان سوق دهد و بدین لحاظ می‌بایست با مفاهیم کلی فنی و جاری تمامی دستگاه‌های خدماتی آشنایی حاصل کند. چنین دستگاه‌هایی نظیر آب و فاضلاب، برق و مخابرات و گاز و ... تماس متقابل کمتری دارند، و لذا مدیریت شهری می‌تواند هماهنگ‌کننده و جهت‌دهنده مناسبی برای این استفاده تلقی شود (حبیبی، ۱۳۹۰: ۵۶).

شیوه‌ی اعمال مدیریت باهدف تأمین خواسته‌های عمومی؛ (جهان‌بین، ۱۳۸۷: ۲۵).

این رویکرد تبیین نقش اجرایی مدیریت شهری در قالب نظام‌های شهرداری است که در سطح جهان سه‌نظام شهرداری نوع شور-شهردار بهترین سیستم شناخته‌شده جهانی محسوب می‌شود. در این سیستم مردم شهر، عده‌ای را به نمایندگی شورای شهر انتخاب می‌کند و سپس شورای مذکور شخص واجد شرایط را به‌عنوان شهردار استخدام کرده و ادار امور شهر را به عهده او واگذار می‌کند و برنامه فعالیت‌ها و عملیات شهرداری و منابع درآمد و مصارف آن را تصویب کرده و سپس بر روند عملیات شهرداری نظارت می‌کند.

برنامه‌ریزی باهدف رسیدن به خواسته‌های مطلوب مردم؛ (جهان‌بین، ۱۳۸۷: ۲۵).

این نقش را می‌توان در دو قالب روابط برون و درون سیستمی مطالعه کرد، در قالب اول، روابط مدیریت و برنامه‌ریزی شهری در ارتباط با نظام عمومی برنامه‌ریزی و سطوح بالاتر برنامه‌ریزی بررسی می‌شود. مهم‌ترین موضوع قابل توجه در این سطوح، ضرورت تأمین هماهنگی این سطوح با یکدیگر است. در قالب دوم، تهیه برنامه‌های جامع فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی و مالی لازم برای توسعه کارآمد شهر به‌عنوان اصلی‌ترین وظیفه سیستم مورد توجه قرار می‌گیرد (حبیبی، ۱۳۹۰: ۵۶).

شهر اسلامی

با بررسی تاریخ اقوام گذشته و دیگر پیامبران الهی که بخشی از آن در قرآن کریم آمده است، به‌خوبی می‌توان چهره شهرها را در تاریخ انبیا تبیین کرد. از مجموع آیات الهی چنین برمی‌آید که شهر اسلامی از تقدس خاصی برخوردار است و باید در جهت گسترش و اعتلای شهر و شهروندان آن از هر نظر کوشید. (باوندیان، ۱۳۸۷). در بازنگری متون مختلف به تعاریف مختلفی از شهر اسلامی برمی‌خوریم که در جدول ۲ به برخی از این تعاریف اشاره خواهد شد.

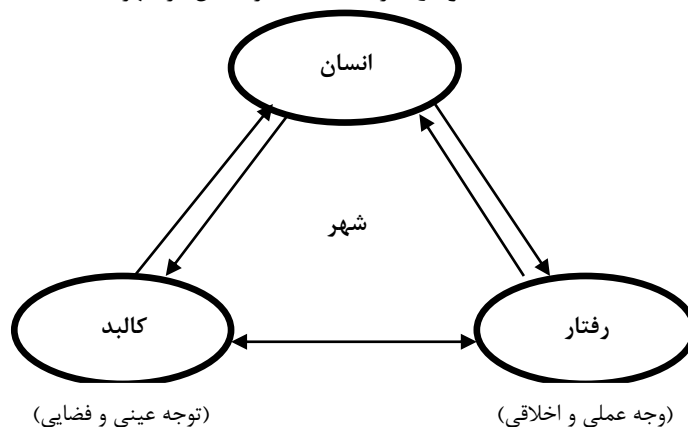
جدول ۲- تعاریف شهر اسلامی

شهر اسلامی جایی است که در آن احکام اسلامی جاری باشد
شهر سازان بر اساس معماری حاکم بر شهرها آن را شهری می‌دانند که بر اساس فرهنگ اسلامی ساخته شده است
عالمان دین بر اساس حکومتی که بر آن شهر سایه افکنده است، آن را شهر اسلامی می‌دانند که جامعه اسلامی و حکومت حقه در آن وجود دارد
در الگوی شهر اسلامی عامل مسلط دین اسلام است و به‌طور حتم تمام شاخص‌ها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبدی شهر بر اساس این عامل نظام و هویت می‌یابد
شهر اسلامی شهری است که هویت مستقل عاری و فاقد نهادهای مدنی مقررات توسعه‌یافته زندگی شهری، اندیشه‌ی شهروندی و سایر شاخص‌های مشابه بوده است

منبع: سزایی و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۲

برای ظهور شهر اسلامی، انطباق و همپوشانی سه "فضا" یا سه عنصر ضرورت دارد. این سه فضا عبارت از فضای فکری، فضای عملی و فضای عینی یا فضای کالبدی در حقیقت شهر اسلامی علاوه بر "کالبد" دو مقوله مهم دیگر نیز در تعریف شهر اسلامی ایفای نقش می‌کنند اصلی‌ترین عنصر انسان (مؤمن) است که البته مهم‌ترین مقوله مربوط به او نیز "وجه فکری" یا به عبارتی ایمان اوست. عنصر بعدی مقررات و قوانین و اصول اخلاقی، جزویات این اصول هستند که روابط مدیر شهر، اهل شهر و عالم ماده را تعریف و تبیین می‌کند (مشکینی و رضایی مقدم، ۱۳۹۳).

نمودار ۱: رابطه سه عنصر دخیل در شهر

منبع: نقی زاده، ۱۳۸۹: ۶

به این ترتیب برای وصول و تحقق شهر اسلامی که مورد تأکید شریعت نبوی است، شایسته است اصول و ضوابطی را در نظر گرفت و جهت گیری های معقول و مناسبی را آغاز نمود. که از ضروریات هر شهر اسلامی است که در آموزه های اسلامی مجرب بودن مدیریت شهر اسلامی به دانش و آگاهی برای مواجهه با کار سخت، رمز موفقیت آنان و حرکت در این راستا منجر به افزایش طاقت و توان مدیریت شهر برای کار کردن در محیط سخت و از سوی دیگر منجر به ارائه خدمات دهی بیشتر و مطلوب تر به مردم می شود.

در کتاب های علمی، تعاریف گوناگونی در مورد مدیریت وجود دارد، لیکن برای ارائه تعریف جامع می توان گفت که مدیریت به «کار کردن با افراد و گروه ها برای رسیدن به مقاصد سازمان» گفته می شود. وظایفی که بر عهده مدیر گذاشته شده است عبارتند از: برنامه ریزی، سازمان دهی، نظارت و انگیزش (سعی دنیا، ۱۳۷۹: ۲۹). در تعاریف مذکور پنج قضیه اساسی ذیل را که زیربنای مفاهیم کلی نظری و عملی مدیریت است، در بر گرفته است:

مدیریت یک فرآیند است.

مفهوم نهفته مدیریت، هدایت تشکیلات انسانی است.

مدیریت مؤثر، تصمیم های مناسبی می گیرد و به نتایج مطلوبی دست می یابد.

مدیریت کار آ، به تخصیص و مصرف مدبرانه منابع می گویند.

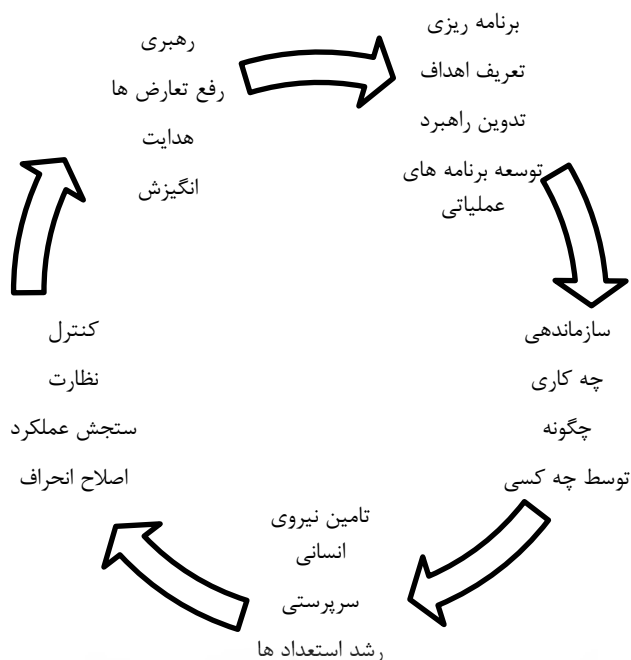
مدیریت بر فعالیت های هدف دار تمرکز دارد (رهنما و توانگر، ۱۳۸۷: ۱).

همچنین در تقسیم بندی دیگر، رضویان ویژگی های مشترکی که در تعاریف متعدد از مدیریت به آن ها اشاره شده، را شامل پنج ویژگی مهم که اصطلاحاً از آن ها به عنوان پنج عمل اصلی مدیریت یاد می کنند (نمودار ۱-۲) ^{۱۱}.

^{۱۱} در اوایل قرن بیستم، هنری فایول وظایف مدیران را بدین گونه تقسیم بندی کرد: (برنامه ریزی، سازمان دهی، رهبری، هماهنگی، و کنترل) در اواسط دهه ۱۹۵۰ دو پروفیسور در دانشگاه یوسی.ال.آ. از برنامه ریزی، سازمان دهی، رهبری و کنترل محدود شده اند. (رابینز، ۱۳۷۹: ۲۰).

نمودار شماره ۲- ویژگی‌های مدیریت شهری

منبع: (رابینز، ۱۳۷۹: ۱۲۲۱) و (سعیدنیا، ۱۳۷۹: ۲۰)

۱- برنامه ریزی

برنامه ریزی عبارت از تعیین هدف، و یافتن یا پیش بینی کردن راه تحقق آن هست (Bedein, ۱۹۸۶). برنامه ریزی به عنوان اولین وظیفه مدیریت ذکر می شود و از ابعاد مختلف برای آن ذکر کرد. در اینجا برخی از مهم ترین تقسیم بندی های متداول ذکر می شود:

برنامه ریزی از لحاظ مدت اجرا (بلندمدت، میان مدت و کوتاه مدت)

محتوی و موضوع (اقتصادی، اجتماعی و کالبدی)

برنامه ریزی از نظر سطح برنامه ریزی (راهبردی، عملیاتی)

برنامه ریزی در ابعاد فضایی (ملی، ناحیه ای، شهری و روستایی)

۲- سازمان دهی

سازمان دهی فرا گردی است که طی آن با تقسیم کار میان افراد و گروه های کاری و ایجاد هماهنگی میان آن ها برای کسب اهداف تلاش می شود (رضائیان، ۱۳۸۷). سازمان دهی از طریق طراحی ساختار سازمانی صورت می گیرد و ساختار سازمانی ابزاری برای کمک به مدیریت در دستیابی به اهداف سازمان است پس مدیران نیازمند درک ضرورت ساختار سازمان و طراحی آن اند (Mullins, 2001). وظیفه ساختار سازمانی فراهم کردن چهارچوبی است که با توجه به آن ضوابط و مقررات وضع شوند و از طریق آن تصمیمات به شیوهی بانظمی شکل بگیرند (Hendsoon, 2008).

۳- تأمین نیروی انسانی

نیروی انسانی به منزله مهم ترین منابع هر سازمانی است (Qunhong Tang et al, 2008). نخستین مرحله هر برنامه مدیریت امور کارکنان و منابع انسانی، برنامه ریزی منابع انسانی است (MOSES, 2000). برنامه ریزی و مدیریت منابع انسانی عبارت است از رویکردی استراتژیک به جذب، توسعه، مدیریت، ایجاد انگیزش و دست یابی به تعهد منابع کلیدی سازمان؛ یعنی افرادی که در آن یا برای آن کار می کنند (Armstrong, 1993: 33-34).

^{۱۲}. البته باید توجه داشت که مدیران پیشرو بایستی کاری برتر از اداره آنچه موجود است انجام دهند. مدیران افزون بر وظایف فوق، باید در آفرینش فرآورده ها و خدمات نو و حتی بازآفرینی گاه به گاه سازمان نیز بکوشند. اینکه بخش مهمی از کار مدیریت، نوآوری در سایه دانشها و اطلاعات تازه است. فناوری های نوین اطلاعاتی، نقش برجسته ای در مهندسی مجدد (Reengineering) سازمان ها بازی می کنند (لاودن، ۱۳۸۰: ۳۰).

۴- نظارت

مدیر مسئولیت مجموعه تحت سرپرستی خود را دارد و مقررات و دستورالعمل‌ها در این بخش از فعالیت به کمک وی می‌آیند. اگر معیاری در کار نباشد نمی‌توان عملکردها را سنجید و انحراف‌ها و کج‌روی‌ها را مشخص کرد (رضویان، ۱۳۸۱: ۱۸). فرایند نظارت و کنترل از سه مرحله جداگانه و مشخص تشکیل شده است:

- ۱- اندازه‌گیری‌های عملکردهای واقعی
- ۲- مقایسه عملکرد واقعی با استاندارد^{۱۳}
- ۳- ارائه راهکار مدیریتی جهت اصلاح انحراف از استاندارد و استانداردهای نامناسب (رابینز، ۱۳۷۹: ۴۰۲).

۵- رهبری

مدیر در عین حال که مقام و قدرت قانونی را دارد ویژگی رهبر را نیز داشته باشد به هدایت کارکنان برای تحقق اهداف سازمانی بپردازد (Edwards et al, 2003). وظیفه مدیریت در اینجا آن است که برای تحقق هدف‌های سازمانی بتواند کارکنان خود را تهییج کند و به حرکت درآورد و این مهم عملی نمی‌شود مگر آن‌که مدیر دانش و تجربه این کار را به دست آورده باشد. این اطلاعات نباید از طریق حدس و گمان به دست آید بلکه باید با روش‌های تحقیقات علمی و عینی به دست آمده و به خوبی کارساز باشد. بطوریکه هدایت و هماهنگی افراد و آحاد سازمان و محیط مناسب و منابع لازم برای کارکنان، در راستای ایفای نقش همه‌جانبه را فراهم آورد (Goncalves et al, 2012). در عین حال فعالیت‌های آن‌ها را هدایت می‌کنند، مؤثرترین کانال‌های ارتباط را انتخاب می‌کنند، یا تعارضات بین افراد را رفع می‌کنند، در واقع رهبری را انجام می‌دهند (Mullins, 2001).

مدیریت و رهبری شهر در اسلام

هنجارها و ضوابط حاکم بر شهرسازی، رفتارها و مناسبات شهروندی مبتنی بر اصول، قواعد و سیاست‌هایی است که در فرهنگ هر جامعه ریشه دارد. جامعه اسلامی نیز با فرهنگی منبعث و متأثر از دین و شریعت از نظام ویژه‌ای در ارتباط با شهرسازی و مناسبات شهری برخوردار است (سنایی و احمدوند، ۱۳۸۷: ۱۸۱). در شهر اسلامی، پیوندی ناگسستنی بین زندگی مادی و معنوی وجود دارد؛ (یوسفی، ۱۳۸۷). همچنین معروف است که اسلام، دین شهرها است و بی‌دلیل نیست که شهر اسلامی به دین اسلام تعلق دارد و در حقیقت، قرآن و سنت، یعنی دو منبع قوانین شهری، در پیدایش و توسعه آن، نقش به‌سزایی داشته‌اند و حتی با اجتهاد احکام به‌منظور استمرار زندگی راحت‌تر در شهرها از اصول فقه اسلامی بهره گرفته‌اند (شفقی، ۱۳۸۷: ۲۳۲) در نظم و ساماندهی شهرهای اسلامی، مسائل دینی نقش اول را ایفا می‌نمایند و از این رو نقش مذهبی شهر بر اهداف نظامی اقتصادی حکومت‌های مستقر در آن اولویت دارد (حبیبی، ۱۳۸۲: ۴۰). شهر اسلامی، شهری است که به‌طور نسبی، بر اساس اصول و آموزه‌های قرآنی و نبوی ساخته شده است (Jamalinezh & others, 2012: 33).

در شهر اسلامی، عامل مسلط دین اسلام است و به‌طور حتم تمامی شاخص‌ها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبدی شهر بر اساس این عامل نظام و هویت می‌یابند. یکی از شاخص‌های هویت‌دهنده به شهر اسلامی، موضوع مدیریت آن است. سرمایه انسانی هر شهری بزرگ‌ترین سرمایه آن است، که نیاز به مدیریت دارد. مردم یک شهر باید مدیری داشته باشند که موجب شود، آن‌ها مطابق آنچه برایشان مفید است، عمل کنند و آن‌ها را به‌وسیله‌ی نیروی از انجام چیزهای که برایشان زیان‌بار است، منع کند (بمانیان، ۱۳۹۳: ۷۱).

با بررسی تاریخ اقوام گذشته و دیگر پیامبران الهی که بخشی از آن در قرآن کریم آمده است، به خوبی می‌توان چهره شهرها را در تاریخ انبیاء تبیین کرد و از مجموع آیات الهی چنین برمی‌آید که شهر اسلامی از تقدس خاصی برخوردار است؛ تا جایی که «مدیریت» و «حکمرانی» بر شهرهای مسلمانان در طول تاریخ اسلام همواره مورد توجه و اهتمام ویژه عالمان و انبیاء دین بوده است. نحوه شکل‌گیری اصول مدیریتی شهر اسلامی - تاریخی عمدتاً به ارزش‌ها و اعتقادهای فرهنگی اسلام که ریشه در ماهیت احکام اسلامی داشته است، بستگی دارد؛ به‌طوری‌که جنبه‌های گوناگون زندگی مسلمانان و از جمله ساخت سکونتگاه‌ها را نیز تحت تأثیر قرار داده است. مدیریت شهرهای اسلامی و زیست انسان‌های مسلمان، از زاویه معنایی و معنوی بر کالبد و ساختار شهر اسلامی دارای تعریف خاصی است. در شهر اسلامی صرفاً وجود مسجد، گنبد و گلدسته و سایر بناهای اسلامی ملاک نیست. بلکه که مدیریتی درخور را طلب کرده و دارای معنا و روحی خواهد بود که هویت‌های شهر را آشکار می‌کند (داوود آبادی فراهانی، ۱۳۹۰: ۵۴).

^{۱۳}. در سطح مدیریت شهری، استانداردها همان طرح‌های توسعه شهری و ضوابط و مقررات مربوطه هستند.

به این ترتیب مناسبات مدیران و نهادهای مدیریتی و عوامل اجرایی با شهروندان نیز می‌بایست با اصل کرامت انسانی سازگار باشد و کلیه خدمات به عموم شهروندان اعم از خدمات بهداشتی، درمانی، تفریحی، زیستی و همچنین خدمات رسانی به نیازمندان و طبقات بهره‌مند از اعانات هم می‌بایست با رعایت اصل کرامت صورت پذیرد تا اندیشه و معنویت حاکم، موجبات کارآمدی جامعه‌ی شهری را فراهم آورد.

محدوده قلمرو پژوهش

شهرستان آمل یکی از شهرستان‌های استان مازندران است که ۳۰۷۴/۴ کیلومترمربع مساحت دارد ۱۲/۹۴ درصد کل مساحت استان مازندران را تشکیل می‌دهد و دارای ۳ بخش، ۴ تا شهر به نام‌های آمل، دابودشت، گزنک و رینه (لاریجان) و ۸ دهستان و ۳۷۹ آبادی هست که شهر آمل در بخش مرکزی واقع گردیده است این شهر دارای ۲۱۹۴۰۰ هزار نفر جمعیت در سال ۱۳۹۰ هست و مساحت آن بالغ بر ۴۰۲۳ کیلومترمربع است. شهرداری آمل از شهرداری‌های قدیمی استان مازندران محسوب می‌شود. ساختمان شهرداری در سال ۱۳۰۲ در زمینی به مساحت ۹۷۲۵ مترمربع تأسیس و مورد بهره‌برداری قرار گرفت درجه شهرداری آمل (۹) بوده که جزء سه شهرداری برتر استان هست. شهرداری آمل با ۱۰۲۵ کارکنان (کل شهرداری و سازمان‌های وابسته) بیش از ۲۸۰۷ هکتار محدوده خدماتی در حال حاضر فقط قسمت مرکزی را دارد ولی در بخش خدمات شهری دارای دو ناحیه در شرق و غرب شهر هست. تعداد نیروهای شاغل در سازمان‌های وابسته شهرداری آمل ۴۸۰ نفر است. که از این تعداد ۵۷ نفر با پست کارمندی (کارشناس) و ۳۷۲ نفر کارکنان عادی ۴۵ مسئول و ۹ مدیر می‌باشند. شهرداری آمل به همراه ۹ سازمان تخصصی خود مسئولیت مدیریت شهری را برعهده گرفته‌اند. (واحد کارگزینی شهرداری آمل، ۱۳۹۴).

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از حیث ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. جامعه آماری این تحقیق عبارت‌اند از مدیران شهرداری و شورای شهر آمل که شامل ۴۵ مسئول و ۹ مدیر هست. از آنجایی که جامعه آماری این تحقیق محدود هست از روش سرشماری استفاده شده است و از تمام جامعه آماری نمونه‌گیری شده با استفاده از روش پرسشنامه‌ی مقایسات زوجی انجام گرفته است پرسشنامه بر اساس چهارده شاخص مدیریت اسلامی برگرفته از مقیاس مدیریت اسلامی مساح و همکاران (۱۳۹۰) هست.

تعیین ضریب اهمیت هر یک از عوامل

برای شناخت میزان اهمیت هر یک از عوامل مؤثر بر مدیریت اسلامی، از روش مقایسات زوجی استفاده شده است. به‌طور کلی، در تحقیقاتی که ماتریس تصمیم‌گیری از قبل وجود نداشته باشد، به‌ویژه در بررسی اولویت‌ها و قضاوت‌های ذهنی مردم و نخبگان، روش مقایسات زوجی، برای تعیین اوزان و ضریب اهمیت شاخص‌ها مناسب است (اصغر پور، ۱۳۸۱: ۱۹۴). بر اساس این روش، تمام عوامل از لحاظ میزان تأثیر آن‌ها بر میزان مدیریت اسلامی دوبره دو باهم مقایسه شده است، سپس با استفاده از روش میانگین هندسی و نرمالیزه کردن اعداد حاصل، ضریب اهمیت هر فاکتور بر مبنای اولویت‌های مدیریت اسلامی در مدیریت شهری به‌دست آمده است. ضریب اهمیت هر عامل نشان‌دهنده میزان اولویتی است در واقع با شناخت آن می‌توان اولویت‌های ذهنی مؤثر بر تدوین مقیاس‌های مدیریت اسلامی را در مدیریت شهری را تعیین کرد. یک ماتریس 15×15 طراحی و این عوامل در برای تعیین ضریب اهمیت هر یک از عوامل ستون‌ها و ردیف‌های آن به ترتیب تکرار شده است. از آنجاکه پرسشنامه از نوع مقایسات زوجی بود با محاسبه نرخ سازگاری $0/061$ ، کوچک‌تر از یک به‌دست آمده، که این امر نشان‌دهنده رعایت شدن سازگاری قضاوت‌ها در این تحقیق هست. از پرسش‌شوندگان خواسته شد بر مبنای مقایسات زوجی و با توجه به برخی اصول (که در ادامه می‌آید)، میزان اهمیت یا میزان تأثیرگذاری هر یک از عوامل را نسبت به یکدیگر بیان کنند:

• امتیازدهی در مقایسات زوجی بین ۱-۹ است:

جدول ۳- امتیازدهی در مقایسات زوجی

امتیاز	تعریف	توضیحات
۱	اهمیت مساوی	اگر دو شاخص اهمیت مساوی داشته باشند.
۳	اهمیت اندکی بیشتر	اهمیت یکی اندکی بیشتر از دیگری باشد.
۵	اهمیت بیشتر	اهمیت یکی بیشتر از دیگری باشد.
۷	اهمیت خیلی بیشتر	اهمیت یک شاخص خیلی بیشتر از دیگری باشد.
۹	اهمیت مطلق	اهمیت خیلی بیشتر یک شاخص بر دیگری به طور قطع به اثبات رسیده باشد.
۲، ۴، ۶، ۸	مقادیر بینابین	زمانی که حالت‌های بینابینی وجود دارد.

منبع: آذر، ۱۳۸۱:۱۰۲

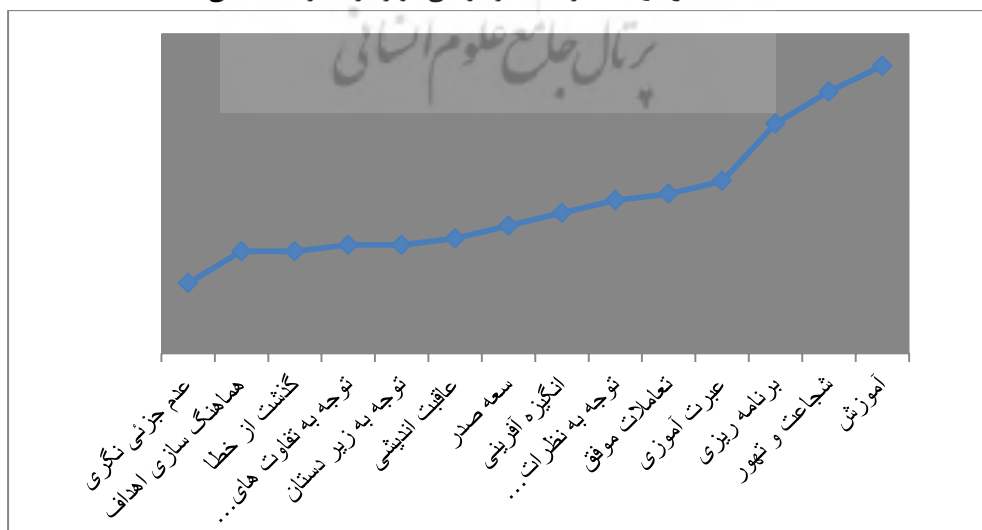
• باید توجه داشت که در مقایسه زوجی اهمیت شاخص A نسبت به شاخص B، n باشد، شاخص B هست به A، $\frac{1}{n}$ خواهد بود (آذر، ۱۳۸۱:۱۰۲).

پس از انجام مقایسات زوجی، نتایج عددی به دست آمد (جدول ۵). در این نتایج هم ترتیب اهمیت و تأثیرگذاری هریک از عوامل در مدیریت شهری و هم تفاوت‌های میزان اهمیت آن‌ها بیان شده است. از نتایج این مقایسات زوجی برای شناخت الگوهای ذهنی و در نظر گرفتن آن‌ها در جهت ارائه رویکردهایی در مدیریت شهری استفاده خواهد شد.

جدول ۴- ضریب تأثیر عواملی مؤثر در مدیریت اسلامی

شرح مقیاس	آموزش	شجاعت و تهور	برنامه‌ریزی	عبرت آموزی	تعاملات موفق	توجه به نظرات دیگران	انگیزه آفرینی	سعه صدر	عاقبت اندیشی	توجه به زیردستان	توجه به	تفاوت‌های فردی	گذشت از خطا	هماهنگ‌سازی اهداف	عدم جزئی‌نگری
مقایسات زوجی	۰.۴۵	۰.۴۱	۰.۳۶	۰.۲۷	۰.۲۵	۰.۲۴	۰.۲۲	۰.۲۰	۰.۱۸	۰.۱۷	۰.۱۷	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۱۱	

نمودار ۳- ضریب تأثیر عواملی مؤثر در مدیریت اسلامی

بحث و نتیجه‌گیری

اسلام به‌عنوان یک دین فراگیر که همه ابعاد زندگی بشر را موردتوجه قرار داده است و دستورات صریح و شفافی را و نه‌تنها به کمال معنوی انسان‌ها توجه نموده است بلکه به چگونگی اداره جامعه نیز توجه دارد. به این اساس مدیریت به‌عنوان یک گزاره موضوعی است که سابقه آن به صدر اسلام می‌رسد و در قرآن و احادیث پیامبر(ص) و به‌ویژه کلمات نورانی حضرت علی(ع) به این موضوع پرداخته شده است به طوری که رعایت حقوق افراد و جامعه و مراقبت بر عدالت در توزیع ثروت و ثواب ملی دیباچه‌ی حکومت و مدیریت امام(ع) بود. شیوه رهبری و مدیریت تابعی از ارزش‌های حاکم بر بافت سازنده یک جامعه است بدیهی است که مدیران مجموعه‌ها در حکومت اسلامی باید اهداف مرحله‌ای خود را در طول اهداف نظام اسلامی تعریف کنند؛ به‌گونه‌ای که علاوه بر دستیابی به اهداف سازمانی، نیاز و مشکلی را از جامعه برطرف و نظام را برای رسیدن به اهداف یاری کنند (نقی پور فر، ۱۳۸۲: ۱۰۰). در هستی‌شناسی امور، برخی از موضوعات شناخت آن‌قدر بااهمیت و چندلایه و تأثیرگذار و اصیل هستند که صرفاً یک موضوع موردبررسی نیستند، بلکه تا سطح یک پدیده ارتقا می‌یابند. از این نظر، شهر نیز ویژگی یک پدیده را دارد. این ویژگی در طول زمان، فربه و انبوه‌تر نیز شده است. به این معنی که شهرهای امروزی، به‌ویژه کلان‌شهرها، پدیده‌هایی بسیار مهم در زندگی انسانی هستند که حسب تعریف خود نقش حیاتی در زندگی انسان دارند (ریاضی، ۱۳۹۲: ۱۰۶).

شهرها شخصیت انسانی را با خود درگیر می‌کنند زیرا ساختار شهرنشینی ترکیبی ناهمگون و پیچیده از شرایط و پدیده‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و فرهنگی است. از آن جهت محل فعالیت‌های سیاسی است؛ مکانی شهروندان نمایندگان و رهبران خود را انتخاب می‌کنند. نقش اقتصادی شهر نیز به دلیل اثرگذاری بر سایر موارد بیش‌ازپیش موردتوجه قرار گرفته است و حتی این عامل در بسیاری از کشورهای دنیا شهرها را به سمت جهانی شدن در رقابت شهری سوق داده است برای اینکه سهم عمده ثروت و درآمد در شهرها ایجاد می‌شود فراهم کردن خدمات رفاهی و اساساً زیرساخت‌های که توسط شهرداری‌ها تأمین می‌شود، همه و همه نهایتاً به پویایی اقتصاد شهر منجر می‌شود، به این صورت که شهرداری‌ها با تأمین نیازهای روزمره مردم و زمینه‌سازی جهت توسعه مراکزی همچون فروشگاه‌های زنجیره‌ای و میدان‌ها میوه و تره بار از یک‌سو زندگی معیشتی شهروندان را بهبود بخشند و از سوی دیگر شغل‌های مستمر و پایدار ایجاد کنند. همچنین از این طریق تأمین منابع کافی برای زیرساخت‌ها و نیازهای اجتماعی و امنیت ایجاد می‌گردد. همین مسئله وابسته بودن شهر و انسان و همچنین با توجه به رویکرد نظام‌مند به اجزا و وظایف مدیریت، به‌طور طبیعی، هنگامی که شیوه‌ی رهبری کریمانه و مبتنی بر کرامت انسان باشد، دیگر وظایف همچون برنامه‌ریزی، نظارت، تصمیم‌گیری و... از آن متأثر خواهد گردید (آقا پیروز، ۱۳۹۰: ۲۳). و هم موجب می‌گردد فرد کارش را ارزشمند پندارد و کارش را ناظر به هدفی متعالی تلقی کند که دستاورد مهم آن، آرامش، شادی و امید است که مؤلفه‌های اصلی رضایت باطنی است (عابدی جعفری و رستگار، ۱۳۸۶: ۲۳) و همچنین صاحب چنین سبکی را مستحق پاداش الهی می‌گرداند؛ زیرا چنین رفتاری عبادت تلقی می‌شود و مشمول ثواب الهی می‌شود، و دوم آنکه ضریب نفوذ و اطاعت‌پذیری پیروان را افزایش می‌دهد (آقا پیروز، ۱۳۹۰: ۲۰).

از طرفی اسلام به دلیل کامل و جامع بودن از نظر کلیه جوانب محیط شهری، کارایی لازم را در مواجهه با چالش‌های شهری امروز دارد. با عنایت به مطالب ذکر شده اتخاذ چنین شیوه‌ای در مدیریت شهری مستلزم تحقق مقدمات و ملزوماتی است. نظریه‌پردازی ایدئال جهت تحقق این مهم جزء در بستر بازخوانی ادبیات موجود و بهره‌گیری از متون دینی جهت شناسایی شاخص‌ها و بسترسازی برای تغییر تدریجی به سمت الگویی اسلامی میسر نخواهد شد بر این اساس در مقاله‌ی حاضر ضمن تعریف شهر و تشریح آن در شریعت اسلام و سپس بایان مفاهیم مدیریت، مدیریت اسلام، در جهت شناخت مفهوم مدیریت و رهبری اسلامی، اصول آن نیز موردبررسی قرار گرفت و سپس به تبیین جایگاه آن در مدیریت شهری شهر آمل پرداخته شد. بنا بر بررسی‌های انجام‌شده مقیاس‌های مدیریت اسلامی در این تحقیق به ترتیب شامل سعه‌صدر، گذشت از خطا، شجاعت و تهور، توجه به نظرات دیگران، آموزش، توجه به زیردستان، تفاوت فردی، عاقبت‌اندیشی، برنامه‌ریزی، تعاملات موفق، هماهنگ‌سازی اهداف، عبرت‌آموزی، انگیزه آفرینی، عدم جزئی‌نگری هست. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از مدل رتبه‌بندی موارد، در الگوی حاصل از پرسشنامه مقیاس مدیریت اسلامی به ترتیب مقیاس‌های برنامه‌ریزی، عبرت‌آموزی، عاقبت‌اندیشی، شجاعت و آموزش و همچنین الگوی حاصل در تحلیل سلسله مراتبی مقیاس‌های آموزش، عبرت‌آموزی، شجاعت، برنامه‌ریزی و تعاملات موفق از ارجحیت بالاتری نسبت به سایر مقیاس‌ها ارائه شده، برخوردار می‌باشند در یک ارزیابی کلی از الگوی به‌دست‌آمده از این دو روش مقیاس‌های برنامه‌ریزی، عبرت‌آموزی، آموزش و شجاعت از دیدگاه جامعه آماری مدیران شهرداری آمل در اولویت مشترک قرار دارد. بر اساس مؤلفه‌های انتخابی مدیران شهری، شهر

آمل و همچنین با توجه به اهمیت هر یک از این مؤلفه‌ها در عرصه مدیریت شهری رویکردهای هر مؤلفه به شرح جدول ذیل ارائه می‌گردد:

جدول ۵- نقش اثرگذار مقیاس‌های انتخابی مدیران در عرضه‌ی مدیریت شهری.

مقیاس	رویکرد
برنامه‌ریزی	برنامه‌ریزی در حوزه زمین، محیط‌زیست، حمل‌ونقل، بازیافت، گردشگری، امور فرهنگی و اجتماعی؛
	پیش‌بینی مشکلات احتمالی و چاره‌اندیشی برای آن؛
	شناسایی فرصت و تهدیدهای محیط شهرداری و شهری، و پیشبرد امور شهری با استفاده از حداقل امکانات سازمان؛
	شناسایی و بررسی در مورد مشکلات به وجود نیامده و نامشخص؛
	استفاده بهینه از فرصت‌ها، ارزش نهادن به وقت و زمان، آینده‌نگری، تدبیر، دوراندیشی و تقسیم امور؛
	مقابله با تغییر و دگرگونی‌های محیط و آثار آن؛
عبرت‌آموزی	آشنایی با چگونگی تغییرات شهرها در سطح جهانی؛
	آشنایی با نگرش‌های متنوع و یافته‌های پژوهشگران بومی که شناخت درستی از بافت فرهنگی و بومی محل دارند؛ شناسایی و به‌کارگیری پژوهش‌های نظری و دستاوردهای علمی و تجارب اجرایی جهانی شهری؛
شجاعت و تهور	مدیریت خلاقانه برای مقابله با بحران و مشکلات پیچیده شهری در شرایط اضطراری؛
	خلق و اجرای پروژه‌های انکشافی در حوزه شهری؛
آموزش	تغییرات در حوزه ارتباطات و فناوری اطلاعات مدیریت شهری، به همراه رشد سریع علمی؛
	بروز رسانی قوانین همگام با بروز شدن تکنولوژی‌ها و فناوری‌های نوین؛
	تغییرات ساختاری مدیریت شهری همراه با موج نوآوری‌های فناوری؛
	آشنایی شهرداران و مدیران شهری با آن چیزی را که پس از انتخاب شدن خود به‌مثابه یک مدیر باید بدانند؛

منابع و مراجع

۱. آقا پیروز، علی (۱۳۹۰) «رهبری در مدیریت اسلامی»، مجله اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، سال اول، شماره سوم، صص ۹۱-۱۱۶.
۲. برآبادی، محمود. (۱۳۸۴). «الفبای شهر» انتشارات سازمان شهرداری‌ها.
۳. به علی، فؤاد، (۱۳۸۲). «جامعه، دولت و شهرنشینی تفکر جامعه‌شناختی ابن‌گلدون»، مترجم: غلامرضا جمشیدی، تهران: دانشگاه تهران.
۴. بمانیان، محمدرضا، (۱۳۹۳)، معنا و مفهوم شناسی شهر ایرانی-اسلامی؛ مبانی نظری و مصداق‌ها، ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری، مشهد.
۵. بهارنژاد، زکریا، شمس‌الدینی مطلق، کمیل (۱۳۹۱). «بررسی رابطه‌ی عدالت و سعادت از دیدگاه ارسطو» فصلنامه‌ی فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت.
۶. جهان‌بین، نیما، (۱۳۸۸). «مفهوم و ماهیت شهر و معرفی شاخص‌ها و معیارهای سنجش آن در دوران معاصر». نشریه هویت شهر، سال سوم، ش ۴، صص ۲۶-۱۵.
۷. حبیبی، محسن، از شار تا شهر، چ پنجم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳.
۸. داوودآبادی فراهانی، حسن، (۱۳۹۰). «مدیریت شهر اسلامی». نشر قطران، تهران.
۹. حبیبی، روزبه، (۱۳۹۰). «رهیافتی تحلیلی بر مدیریت شهری». نشریه شهرنگار، ش ۵۴، صص ۵۹-۵۵.
۱۰. رایبیز، استغن، (۱۳۷۹). تئوری سازمان، ترجمه دکتر سیدمهدی الوانی وحسن دانایان فرد، تهران، نشر موج.
۱۱. رضویان، محمدتقی، (۱۳۸۱)، مدیریت عمران شهری، انتشارات پیوند نو، تهران.
۱۲. رضائیان، علی. (۱۳۸۷). «اصول و مبانی مدیریت»، انتشارات سمت، تهران.
۱۳. ریاضی، ابوالحسن (۱۳۹۲). «شهر؛ پدیده‌ی میان رشته‌ای»، فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای در علوم انسانی، دوره ۶، ش ۱، صص ۱۱۵-۱۰۱.
۱۴. رهنما، محمدرحیم و توانگر، معصومه، (۱۳۸۷)، گزارش مدیریت شهری، انتشارات جهاددانشگاهی مشهد.
۱۵. زیاری، کرامت‌اله؛ مهدنژاد حافظ و پرهیز فریاد (۱۳۸۸) مبانی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی شهری، انتشارات دانشگاه بین‌المللی چابهار، چاپ اول.
۱۶. سعیدنیا، احمد (۱۳۷۹)، کتاب سبز شهرداری، مدیریت شهری - جلد یازدهم، تهران، انتشارات سازمان‌های شهرداریهای کشور، چاپ اول.
۱۷. سنایی، عباس علی؛ احمدوند، زینب، (۱۳۸۷)، برخی از اصول حاکم بر مناسبات شهرسازی و شهروندی در متون اسلامی، اولین کنفرانس آرمان شهر اسلامی، اصفهان.
۱۸. شفقی، سیروس، (۱۳۸۷)، پیش‌درآمدی بر شهر اسلامی و افتراق آن با شهر غربی، اولین کنفرانس آرمان شهر اسلامی، اصفهان.
۱۹. صارمی، حمید رضا (۱۳۸۷) "ساختار شهر اسلامی" انتشارات سازمان شهرداری‌های دهیاری‌های کشور.
۲۰. -عابدی جعفری، حسن و عباسعلی رستگار (۱۳۸۶). «ظهور معنویت در سازمانها مفاهیم، تعاریف، پیش‌فرض‌ها، مدل مفهومی، دو فصلنامه علوم مدیریت ایران، س ۲، ش ۵، صص ۹۹-۱۲۱.
۲۱. فرهنگی، علی اکبر؛ فتاحی، مهدی و واثق، بهاره، (۱۳۸۵)، معنویت در محیط کار و نقش آن در بهبود رفتار شهروندی، مجله‌ی فرهنگ مدیریت، تابستان ۸۵، شماره ۱۳، صص ۳۶-۵.
۲۲. قوچانی، محمود (۱۳۷۴)، فرمان حکومتی پیرامون مدیریت، شرح عهدنامه امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب (ع) به مالک اشتر، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
۲۳. لطیفی، میثم (۱۳۹۰) «روش شناسی راهبردهای تدبیر در قرآن کریم: استقرایی از پژوهش‌های میان رشته‌ای مدیریت اسلامی در دهه اخیر»، مجله اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، شماره دوم، شماره پیاپی ۱۰، صص ۲۵-۵۵.
۲۴. مساح، هاجر؛ عریضی سامانی سیدحمیدرضا؛ نوری ابوالقاسم و گل پرور محسن (۱۳۹۰). «ساخت و روان‌سنجی مقیاس مدیریت اسلامی، دو فصلنامه اسلام و روان‌شناسی، س ۵، ش ۹، صص ۱۰۵-۱۳۰.
۲۵. مشتاق، زینب (۱۳۸۵). «خصوصیات یک مدیر لایق و شایسته از دیدگاه اسلام»، مجله توسعه مدیریت، شماره ۷۲، صص ۲۲-۴۲.

۲۶. مشکینی، ابوالفضل؛ رضایی مقدم، علی، (۱۳۹۳)، بررسی مولفه ها و شاخص های شهر اسلامی با تاکید بر نقش و اهمیت فرهنگسازی در تحقق الگوی شهرسازی اسلامی ایرانی، ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری، مشهد.
۲۷. مومنی، منصور. (۱۳۸۷). «مباحث نوین تحقیق در عملیات». دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران.
۲۸. مهرگان، محمدرضا (۱۳۸۳). «مدل های کمی در ارزیابی عملکرد سازمان ها (تحلیل پوششی داده ها)». دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران.
۲۹. نجاتی حسینی، محمود (۱۳۸۳). برنامه ریزی و مدیریت شهری: مسائل نظری و چالش های تجربی، انتشارات شهرداریهای کشور.
۳۰. نقی زاده، محمد (۱۳۸۷). «شهر و معماری اسلامی (تجلیات و عینیات)»، انتشارات مانی.
۳۱. نقی پورفر، ولی الله، (۱۳۸۲) مجموعه مباحثی از مدیریت در اسلام، مرکز مطالعات و تحقیقات مدیریت اسلامی، تهران، اول.
۳۲. نوایی، علی اکبر، (۱۳۹۱)، «ویژگیهای مدیریت شهر مطلوب در آرمان شهر اسلامی»، پژوهش های اجتماعی اسلامی، سال هجدهم، شماره دوم (پیاپی ۹، صص ۶۵-۸۶).
۳۳. -وائقی، قاسم (۱۳۸۰). درس هایی از اخلاق مدیریت، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.
۳۴. هوشیار یوسفی، (۱۳۸۴)، شهر اسلامی: ایده ایدست یافتنی، <http://yousefi.persianblog.ir/post/785>.
35. Bedein, Arthur G. (1986). Management; Japan: Dryden Press, C.B.S. Publishing Japan, Ltd.
36. Canter, D. (1971). The Psychology of Place "Research of Place & Space. Website, 2003, 12.
37. Edwards, J. S, Handzic, M., Carlsson, S, & Nissen, M. (2003). Knowledge Management Research & Practice: Visions and Directions. Knowledge Management Research & Practice, 1(1), 49-60.
38. Gonçalves, Mana J. Gonçalves, Rejane Pereira da Silva. (2012). "Overcoming resistance to changes in information technology organizations", Procedia Technology 5, p: 293 – 301.
39. Hendsoon, L. (2008). Human Resource Management; for MBA Student. Londen: cipd.
40. Jamalinezhad, M, Seyed Mohammadreza Talakesh & Seyed Hassan Khalifeh Soltani (2012), Islamic Principles and Culture Applied to Improve Life Quality in Islamic Cities, Social and Behavioral Sciences 35: 330-334.
41. Kalvani, H; Zakerhaghighi, K & Bahrami, S (2014) Comparative management councils city in Iran with Islamic management, with an emphasis on Islamic Council. International Journal of Current Life Sciences (In Press).
42. Mohamadi, H (2010) Citizen Participation in Urban Planning and Management: The Case of Iran, Shiraz City, Saadi Community. Kassel University Press. Amazon.com.
43. Moses M. Simelane. (2000). "The Human Resource Planning National and Regional Approach Benchmarking and re-Engineering", P.1.
44. Mullins L. (2001). Mmanagement and Organizational Behaviour. London: Prentice –Hall.
45. Qunhong, Tang; George R. Wilson & Eugene Perevalov. (2008). "An approximation manpower planning model for after-sales field service support", Computers & Operations Research 35 P: 34-79.